

כשהיפהיפה הנדמית הפכה לגיבורת-על כל יכולה: מבט על השינויים שהתרחשו במשך שלושים שנה בדמויות נשים בסדרות מצוירות לילדים

תקציר: הטלוויזיה היא מדיום מרכזי שנוגע לתחומים רבים בחיינו: עסקים, היכרויות, למידה, חדשות, משחקים, תקשורת בין-אישית ועוד. נוסף על כך פתחה הטלוויזיה אפיקים חדשים לתקשורת המונים, למחקר, לחינוך, לבידור ולדיון בין קבוצות ואנשי מקצוע. חלק ניכר מהתנהגותנו מתעצב ומתגבש על ידי הטלוויזיה, והיא מתנהלת כסוכן חברות עיקרי של ילדינו, שמקדישים שעות רבות לצפייה במגוון תוכניות.

באמצעות התכנים מפנימים הילדים מערכות ערכים, תפקידי מגדר, תכונות ומקצועות של הגיבורים בסדרות, ומעצבים לעצמם עולם פנימי בהתאם לתכנים המשודרים. מטרת המחקר הנוכחי היא להשוות בין גיבורות של סדרות מצוירות לילדים שהופקו לפני שלושים שנה ובין הגיבורות בסדרות חדשות שהופקו בשנים האחרונות. המחקר בדק את השינויים שחלו בתכונות, במקצועות, ובמאפיינים הנשיים והגבריים של הגיבורות הראשיות והמשניות בין הסדרות הישנות לחדשות. עוד בחן המחקר אם הסטראוטיפיים המינניים שרווחו בסדרות העבר אכן הולכים ונעלמים בסדרות החדשות. לשם כך נערך ניתוח תוכן תמטי של 12 סדרות טלוויזיה מצוירות לטווח הגילים 5-12. הסדרות חולקו לשתי קבוצות: קבוצה אחת של סדרות ישנות שהופקו עד שנות התשעים של המאה העשרים; וקבוצה שנייה של סדרות חדשות שהופקו משנות התשעים ועד 2012. שאלת המחקר העיקרית היא אם במשך שלושים השנים האחרונות היו שינויים בהצגת הדמויות הנשיות בסדרות מצוירות לילדים בתחומים של תכונות, מקצועות ומאפיינים מגדריים של ההופעה החיצונית?

הממצאים מלמדים על שינויים מהותיים בהצגת הגיבורות הנשיות הראשיות והמשניות בין הסדרות הישנות לחדשות. הגיבורות בסדרות החדשות הן מנהיגות, עצמאיות, אסרטיביות ותחרותיות במידה בולטת, והתכונות הנשיות ביישנות, דאגנות, ותרנות ועדינות שאפיינו את הגיבורות בעבר מקבלות היום מקום מינורי ולא מאפיין. ממצא דומה מתקבל מבדיקת המקצועות שמאפיינים היום את הגיבורות. בסדרות העבר היו הגיבורות חסרות מקצוע וחסרות השפעה על האירועים, ואילו בסדרות החדשות הן יוזמות, מקצועניות ומנהלות של ההתרחשויות בסדרות. יש הבדלים גם באפיונים המגדריים של ההופעה החיצונית, אם כי פחות בולטים.

ממצאי המחקר חושפים את תהליכי השינוי המגדרי שמתחוללים בעולם המערבי ובאים לידי ביטוי גם בסדרות החדשות לילדים. המחקר תורם תרומה חשובה להגברת המודעות

לתכנים החדשים בסדרות וברוך זו לסילוקם של סטריאוטיפים מינניים ולהרגשת תהליכי השוויון בין המינים שהולכים ורווחים בסדרות החדשות.

מילות מפתח: מגדר, סדרות מצוירות לילדים, סטריאוטיפים מינניים, חינוך שוויוני.

סקירת ספרות

המדיה כסוכן חברות

הקשר בין אמצעי התקשורת השונים, שוויון מגדרי ותהליכי החברות (סוציאליזציה) של ילדים צעירים נידון במחקרים רבים (תדהר 1997; שחר, קרקו, בן ארצי, 2002; ברוך 2004; בן דוד 2006; Lemish 2010). החברות הוא תהליך של עיצוב האדם על פי תרבותה של החברה שהוא משתייך אליה. במהלך החברות מועברת התרבות מדור לדור, ומשבצת את חבריה לתפקידים המתאימים לפעולות החברתיות השונות. כך נוצרים תיאום וקשר בין בני החברה ונשמרת מידה רבה של לכידות חברתית. המחקרנים הם הגורמים המעצבים את היחיד על פי תרבות החברה, ובכללם הורים, מורים, חברים ואמצעי התקשורת. לכל אלה תפקיד משמעותי בעיצובו של היחיד (כץ-אופנהיימר 2001).

מתוך אמצעי התקשורת למיניהם, המדיום הטלוויזיוני הוא סוכן חברות ראשי בתהליכי החברות של ילדים צעירים. על פי תאוריית החברות, אמצעי התקשורת הם חלק מתהליך מורכב שבו לומד הפרט להיות חלק מסביבתו, חלק מהחברה, לומד נורמות, ערכים ואת מקומו ותפקידו בחברה. בילדות, בגיל הרך, ילדים צופים בעיקר בסדרות מצוירות, וזהו הפורמט האהוב עליהם. הצפייה מתחילה בגיל 18-24 חודשים (Baker & Raney 2007). המחקר מראה שלילדים שצופים שעות ממושכות בטלוויזיה יש סיכוי גדול יותר לאמץ את מערכת האמונות, הערכים והאידיאלים שמוצגים בטלוויזיה. רוב המבוגרים טוענים כי מאחר שהתוכן הנצפה מצויר ולא מציאותי הוא אינו פוגע בילדים, אבל מחקרים מוכיחים כי ילדים מתחת לגיל עשר מתקשים להבחין בין מציאות לדמיון. לעתים קרובות הם מסיקים שהתוכן המוקרן בטלוויזיה הוא התוכן המתרחש במציאות ואף מחקים אותו בעקביות. המחקרים מאשרים כי ילדים יכולים לחקות התנהגויות, תפקידים ומודלים שהוצגו בטלוויזיה, בייחוד את אלו שהוצגו בסדרות המצוירות (Beasich, Leinoff & Swan 1992, in Baker & Raney 2007). עם זאת, הטלוויזיה אינה משתתפת יחידה בתהליך. גורמי חברות אחרים, כמו הורים ומורים, אחראים על חינוך הילדים והם מפקחים על מידת חשיפתם למדיום הזה (Lemish 2010).

בשנים האחרונות אנו רואים בין התוכניות המופקות לילדים תוכניות שמעמידות במרכזן דמויות נשים אינטליגנטיות ואקטיביות. דוגמה לכך היא דמותה של דורה, נערה הרפתקנית שבכל פרק יוצאת להגנת אנשים ובעלי חיים הנמצאים במצוקה. דורה דוברת שתי שפות, ובכל

פרק עוסקת בתחביבים חדשים. אך אף שנשים מוצגות כדמויות אקטיביות רוב הדמויות הנשיות זקוקות להגנה של דמויות גבריות, הן מסומנות באמצעות סימנים נשיים, כגון ריסים ארוכים ושפתיים צבועות, ומעמדן מוגדר באמצעות המשמעות שהדמויות המבריקות מעניקות להן (O'reilly 2005).

נשים באמצעי התקשורת ובסדרות לילדים

התקשורת היא זירה להצגת החברה את עצמה והיא סוכן חברות מרכזי שמגדיר לנו את זהותנו, מתווה את גבולות הקונסנזוס ומדיר לשוליים את מה שנתפס בעינינו כריג. התקשורת הישראלית מלמדת על תפיסת שוליותן של נשים בחברה הישראלית. גברים מוצגים בתקשורת כרוב ה"נורמטיבי" בחברה; נשים, לעומתם, מוצגות כמיעוט "אחר", "חריג", "פגום" (Lemish 2007). בשל חוסר הוודאות המוחלט בנוגע למשמעות האמיתית של להיות אישה בימינו, לנערות צעירות יש הגדרה נזילה מאוד של "נשיות" בתרבותנו. התכונה הדומיננטית של ההופעה החיצונית היא העומדת בראש. "מיתוס היופי" מקובל בחברה שלנו כאמת מידה אוניברסלית ואובייקטיבית. במובן זה אפשר לראות במיתוס תחליף חילוני לדת, בעל טקסים ואידיאולוגיה. המיתוס אף משמר את חוסר השוויון ואת מעמדן הנחות של הנשים בחברה (וולף, 2004). הפער בין רצון הנשים לשנות את מעמדן ואת חלוקת התפקידים המגדרית ובין התנגדותן של נשים רבות לפעילות פמיניסטית נובע מהחשש מהמחיר שהן תצטרכנה לשלם אם הן לא תתנהגנה כמצופה מהן (פרידמן 1999; רוזין 2000).

ולמרות זאת אנו עדים בשנים האחרונות לשינויים וזחלים בדימויי הנשים באמצעי התקשורת. בשל ריבוי ערוצי הטלוויזיה ותוכני האינטרנט המתחרים על קהל היעד של תוכניות הילדים, נפתחו מנהלי התוכניות לרעיונות "ליברליים" ואף "קיצוניים" יותר. דוגמה לכך היא יצירת סדרות שמיועדות לבנות (Cook & Main 2008). תופעה זו החלה בשנות התשעים של המאה העשרים, אותן שנים שבהן התחוללו שינויים בעולם הילדים. בראש המהפכה עמד ערוץ ניקולודיאון שהחל לשדר תוכניות על בנות שתכונותיהן הבולטות הן אסרטיביות, ביטחון עצמי ואינטליגנציה. הם לראשונה השתמשו בצמד המילים girl ו-power כביטוי המסמל "עוצמה נשית", שהפך עם השנים למשפט שנחשב כמובן מאליו הן בעיני הילדים והן בעיני ההורים (Banet-Weiser 2004). גם אצל גיבורי-העל המצוירים מתחוללים שינויים. נראה כי הסיפורים שהתמקדו בגיבור-על יחיד משתנים כעת ומתמקדים ב"קבוצת-על". אפשר גם לראות שגיבורות-העל נעשו אגרסיביות יותר משהיו בעבר. מהלך זה מוביל לשוויון בין האגרסיביות שמציגות הדמויות הגבריות ובין זו שמציגות הדמויות הנשיות (Baker & Raney 2007). נשים עדיין מוצגות באופן סטראוטיפי כרגשניות ומושכות, אך בהגדרתן כגיבורות-על הן מוצגות כשוות מבחינה פיזית והן מגלמות שילוב בין תכונות גבריות ובין תכונות מפתח כמו

יופי ונשיות. עוד תהליך חשוב שעברו דמויות הנשים הוא שינוי הפרספקטיבה של הנערה מקורבן לפעילה. הגיבורות הצעירות בסדרות מתוארות כחזקות, אמיצות, חכמות ועצמאיות, ממש כמו הדמויות הגבריות. רובן מוצגות כמושכות מבחינה חיצונית. עם זאת, יש תוכניות שבהן הדמויות הנשיות הראשיות נכנעות לתכתיבים הקובעים שעליהן להישאר סקסיות וחטובות, ולא מצבן החברתי יהיה בסכנה. עושה רושם כי האשה החדשה צריכה להיות חזקה וגם סקסית. נראה כי החברה מעוניינת להציג בנות חזקות, אך עד גבול מסוים, שמא תתערער התפיסה החברתית הקיימת (Lemish 2010).

אנו עדים לשינויים רבים במקצועות ובעיסוקים של הבנים והבנות. נראה כי מגוון המקצועות והתחביבים של שני המינים הולכים ומתרחבים. מקצועות שנחשבו בעבר מקצועות גבריים נעשו משותפים לשני המינים, אבל מקצועות שנחשבו נשיים טרם פרצו למעגל עיסוקי הבנים (שחר ואחרים 2002).

היום בתוכניות לילדים יש נטייה להציג דמויות נשים חזקות, שמסוגלות להגן על עצמן, ומאחר שהמסר מגיע לצופי התוכנית בנות ובנים כאחד, בנות צעירות בונות לעצמן מודלים לחיקוי שמעניקים להן השראה וביטחון, ואילו בנים רואים יותר נשים בעמדת כוח ופחות נשים כנועות ופאסיביות (למיש וליבס 1999; Baker & Raney 2007).

הבניית המגדר וסטראוטיפים מינניים

רבים סבורים שהשוני בין המטרות ודפוסי התרבות של גברים ונשים משקף הבדלים בסיסיים וטבעיים מלידה בין המינים, אך ההבדלים בהתנסות החברתית בין נשים לגברים נובעים בראש ובראשונה מההבניה המגדרית בחברה ולא מהביולוגיה (משונים 1997; Lorber 1994).

מגדר: הבחנה חברתית תרבותית המבטאת את המשמעות שהחברה מייחסת לקטגוריות הביולוגיות של זכר ונקבה. המושג מגדר מתבטא גם בהייררכיה בין המינים. יש תפיסה תרבותית מושרשת של עליונות גברית הנראית בעינינו טבעית כל כך לעתים, עד שאנו מקבלים אותה כתולדה בלתי נמנעת של המין עצמו (משונים, 1997).

המושג מגדר נולד כחלק מהשיח הפמיניסטי ששם דגש על ההבדלים בין המינים כנובעים מהבניה חברתית ולא מהבדלים מולדים. הבניה זו מגלמת סטראוטיפים תרבותיים על נשים שנועדו לסמן את הבינאריות ההייררכית בין גברים לנשים (הרצוג 2006, פלנדרה 2008). ג'ודית באטלר (2001) מגדירה "מודל ביצועי" של מגדר, ולפיו הזהויות המגדריות מובחנות תרבותית באמצעות פרפורמנס "נשי" מקובל ופרפורמנס "גברי" מקובל. הפרפורמנס המגדרי כולל בדרך כלל התנהגויות המקובלות כנשיות מול התנהגויות המקובלות כגבריות. שני הדפוסים, דפוס ההתנהגות הגברי ודפוס ההתנהגות הנשי תורמים להבניה של הזהות המגדרית. לכולנו ברורים ההבדלים הפיזיולוגיים בין גברים לנשים, ועליהם אין כלל ויכוח. הצרה מתחילה

בהבדלים הפסיכולוגיים ובאמונות הטפלות בנושא השוני וההבדלים בין המינים כאשר אין כל הוכחה מדעית לכך.

מחקרים היום מוכיחים כי הגבר והאישה אינם נולדים עם התנהגות תואמת למינם; ההתנהגות הזאת נרכשת באמצעות למידה, ולכן נשאלת השאלה: אם אין הבדלים מולדים בין המינים, מדוע נבנו נורמות ותפקידים כה רבים בהתאם למין? רפפורט (1993), טוענת שהמין האנושי חושב בקטגוריות כדי להיטיב עם סביבתו. חשיבה דיכוטומית זו מכתיבה לנו את התנהגות היום-יום: איך נתלבש, במה נעסוק ומה יהיו תחומי אחריותנו. השאלה הראשונה ששואלים בציפייה לילד חדש היא אם זה בן או בת, וכך מכינים את הקרקע לחלוקת התפקידים, לאוריינטציה בחיים ולחשיפה לציפיות ולהשפעות חינוכיות מתאימות. בחברה המערבית ההורים, המורים והחברים מעוררים התנהגות שונה בהתאם למין: צעצועים, בגדים, עיסוקים, תחביבים וחלוקת עבודה במשפחה – כל אלו משתנים על פי המין.

למערכת החינוך יש תפקיד חשוב בהשפעה על דפוסי החשיבה וההתנהגויות החברתיות. כל הדפוסים החברתיים יכולים להשתנות בעקבות שינויים בתפיסה החינוכית. לגברים ולנשים קשת רחבה של מקצועות, אבל גברים הורשו לפתח ולבטא יכולות רבות יותר, ואילו הנשים הוגבלו (רפפורט 1993, בן צבי-מאיר 1976, בן צבי-מאיר, הרץ-לזרוביץ, ספר, 1990). אחד ההסברים לכך הוא שאמצעי התקשורת, שוק העבודה, בית הספר וגורמים אחרים מעבירים מסר ברור שיש מקצועות שמתאימים לנשים ואחרים שמתאימים לגברים (איילון 1995).

התפיסה המגדרית מתחדדת מאוד עם הגיעם של הילדים לבית הספר. בדור הקודם התמקדו רוב ספרי הלימוד בגברים והם היו הגיבורים הראשיים. הנשים לעומתם הוצגו בצורה דלה בחומרי הלמידה, ויכול להשתמע מן ההבדלים האלה שנשים הן בעלות ערך נמוך יותר בחברה. זאת ועוד, הנשים שהוצגו בספרי הלימוד היו בתפקידים סטראוטיפיים. כיום אנו יודעים שילדים מושפעים מן המודלים המוצגים בחומרי הקריאה ומחקים אותם (בן צבי-מאיר 2000), ולכן חיוני שספרות הילדים וספרי הלימוד ישקפו שוויון מגדרי (Shachar 2012).

כמו בספרי הלימוד, גם בסדרות לילדים רווחים הסטראוטיפים המינניים. במחקרם של בייקר ורניי (Baker & Raney 2007) נבדקו הדמויות הראשיות הגבריות בסדרות לילדים, והן הוגדרו כדמויות בעלות כוח פיזי רב, אינטליגנציה גבוהה, נערכים על הסוככים אותם ובעיקר על הנשים, מגנים על החלשים בחברה ויכולים להתמודד עם משברים. כאשר ילדים צופים בסדרה מסוג זה הם מפנימים את ייצוג הדמויות ומפתחים תשוקות ושאיפות דומות לחייהם שלהם. שלא כדמויות הגברים, שהן אקטיביות מאוד, הנשים מוצגות כפאסיביות. מספרן היחסי בקבוצה הוא מועט, והן מיוצגות לרוב ייצוג סטראוטיפי. הדמויות הנשיות הראשיות הן בעלות מראה חיצוני נאה וכוח פיזי, אבל מצפים מהן להסתיר את ייחודן ואת כוחן מסביבתן. הן עומדות למבחנים רבים של הממונים עליהן, וכך נחשפת בעצם חולשתן – היעדר אוטונומיה.

הגברים בסדרות, לעומתן, משתמשים בכוחותיהם כדי להשפיע על תוצאות המבחנים שמושתים עליהם, וכך משיגים את האוטונומיה שהם רוצים (O'reilly 2005). לפי למיש (Lemish 2010), מקורות מקצועיים רבים במדיה, ובעיקר הגורמים המעורבים בהפקת תוכניות לילדים, מדווחים על מודעות גוברת לעולם החברתי שהם מציגים. מודעות זו מדגישה את תפקידו החשוב של המדיום הוויזואלי כמנגנון לשינוי חברתי, ומלמדת כי הטלוויזיה אמנם יכולה לקדם דמויות שמציגות שוויון מגדרי, אבל היא יכולה גם לפעול למען שימור ההבדל המגדרי הקיים.

סטראוטיפים מינניים: אוסף של תכונות מגדריות ספציפיות ונורמות מסורתיות שמבחינות בין דפוסי התנהגות גבריים בחברה ובין דפוסי התנהגות נשיים. לסטראוטיפים המינניים יש פונקציה חברתית – לשמור על הסטטוס קוו בחברה. החברה מעודדת אותנו להתאים לכל אחד מן המינים התנהגויות ומאפיינים פסיכולוגיים ייחודיים לו כדי שכל אחד מן המינים ימלא את התפקידים המיועדים לו בחברה. באמצעות תהליך זה מתפתחת בחברה מערכת אמונות העוברת מדור לדור בתהליכי החברות ומתייחסת לתפקידי נשים וגברים בחברה. הסטראוטיפים המינניים מגבילים אותנו לתבניות חשיבה שגורות, נוקשות וכוללניות המייחסות לגבר או לאישה אפיונים, תכונות אישיות והתנהגויות טיפוסיות בשל מינם הביולוגי, מבלי לבחון אותם מול מציאות פרטית. עם התכונות הנתפסות כגבריות נמנות אגרסיביות, שאפתנות, מנהיגות, תחרותיות, אתלטיות, מוכנות ללקיחת סיכונים, אסרטיביות, דומיננטיות. עם התכונות הנתפסות כנשיות נמנים ביישנות, חום, רכות, עדינות, רגישות, עזרה לזולת, אינטואיציה, אסתטיקה (מלאך-פיינס, 1998).

סטראוטיפ המגדר הוא מארגן ראשוני לחוויות ולהגדרה עצמית. כך מתאפשר לילדים להבין מהן המוסכמות בחברה שהם משתייכים אליה ואיך ראוי או לא ראוי שיתנהגו. בטלוויזיה משמשים הסטראוטיפים המינניים כדי להקל על הצופה; הם מאפשרים לו להבין את תפקידי הדמויות ואת המתרחש במהירות (Baker & Raney 2007). בעת הצפייה בטלוויזיה תהליך העיבוד של הילדים פעיל, והוא מונחה על ידי ציפיות נלמדות אשר מנחות את הזיכרון, את התפיסה ואת ההסקה בנוגע לתוכן הנצפה (Calvert et al. 2003).

למיש (Lemish 2010) טוענת כי בתוכניות ילדים שיש בהם סטראוטיפים רבים של מגדר, המדיום אשם בכך שהוא תורם לאי השוויון המגדרי ולאפליה על ידי עידוד ולגיטימציה של סטראוטיפים מגדריים. עוד היא מצאה שישנו ייצוג מופחת של נשים ברוב התוכן לילדים ושהדמויות הראשיות של רוב הסדרות לילדים הם גברים. הדמויות הגבריות מוצגות ב"מרחב הציבורי", הן דומיננטיות ואגרסיביות, גם מילולית וגם פיזית. הן מביעות עצמאות, כוחנות, תחרותיות ושאיפות גבוהות לחיים. הנשים, לעומתן, נמצאות ב"מרחב הפרטי", הן מוצגות כתלותיות, רגשניות, מעניקות טיפול, ילדותיות, סקסיות וסובבות סביב הגברים. הנשים מוגדרות

בדרך כלל על פי המראה שלהן יותר מאשר על סמך מעשיהן ופעולותיהן, והן לרוב נמצאות בסדרה כדי שיצילו אותן, יגוננו עליהן מפני סכנות וגם כדי לספק רקע להרפתקאות הגברים שבעלילה.

גם ספרות הילדים הדגישה בעבר את האומץ והחוכמה של דמויות הגברים שהצילו נסיכות ואת העולם, ואילו הנשים תוארו כפאסיביות, רכות, כנועות ורומנטיות. בספרות הילדים "הפמיניסטית החדשה" יש מודל חדשני לתפקידי המינים. גם דמות הגבר וגם דמות האישה אינן חייבות להתאים לתפיסות הסטראוטיפיות. דמות הגבר יכולה להיות אמיצה ויכולה להיות גם עדינה ופאסיבית. דמות האישה יכולה להיות חכמה ואסרטיבית וגם פאסיבית ומכוערת. האפשרויות פתוחות לשני המינים (ברוך 1994; Holub et al. 2008).

בעשורים האחרונים עוסקים רבות בזהות המגדרית גם בחברה הישראלית בגלל הרצון לשינוי וזאת בהשפעתה של המהפכה הפמיניסטית (רוזין, 2000; פלנדרה 2008). אפשר להניח שהשינויים שמתחוללים היום בזהותן ובמעמדן של הנשים בעולם המערבי ובישראל – עלייתן בסולם המקצועות בשוק העבודה והצורך להתמודד בשני העולמות, הפרטי והציבורי – ישפיעו על הופעתן החיצונית, על תכונותיהן ועל הדמויות שתגלמנה כגיבורות ראשיות ומשניות בסדרות המצוירות לילדים.

החומר המחקרי והספרותי מלמד על תהליכי שינוי שמתחוללים בחברה בקרב שני המגדרים. נשאלת השאלה אם תהליכי השינוי החברתיים מקבלים ביטוי בסדרות המצוירות לילדים צעירים. מכאן עולות שאלות המחקר:

1. שאלת המחקר העיקרית: האם יש שינויים בהצגת הדמויות הנשיות הראשיות במשך שלושים השנים האחרונות בסדרות המצוירות לילדים בתחומים הבאים: **התכונות** שמאפיינות אותן, **המקצועות** שהן עוסקות בהם, והאפיונים המגדריים שמתארים את **הופעתן החיצונית**?
2. האם יש הבדלים בין הסדרות הישנות לחדשות באפיון התכונות של **דמויות הנשים הראשיות** בהשוואה **לדמויות הנשים המשניות**?
3. האם יש הבדלים בין הסדרות הישנות לחדשות באפיון התכונות של **דמויות הגברים המשניות** בהשוואה **לדמויות הנשים המשניות**?

שיטת המחקר

במחקר נבדקו 12 סדרות טלוויזיה מצוירות לבני 5-12. בכל סדרה נבחרו שני פרקים קבועים, פרק 2 ופרק 3, שכן אלו פרקים בשלבים ראשונים של העלילה, ואפשר לראות בהם את צמיחת הגיבורים הראשיים ואת התפתחות הדינמיקה הקבוצתית. בכל סדרה נבחרו דמויות נשיות המשמשות כדמות ראשית, ודמויות משנה נשיות וגבריות הסובבות אותה.

סדרות הטלוויזיה נבחרו באקראי מתוך רשימת הסדרות של ערוץ ג'וניור בהתאם ללוח

השידורים של הערוץ ומתוך הסדרות לילדים בצפייה ישירה באתר "וואלה!". הקריטריון העיקרי בבחירת הסדרה הוא סדרה המשלבת דמויות נשיות קבועות בעלילה. הסדרות חולקו לשתי קבוצות: קבוצת הסדרות הישנות – קבוצה של שש סדרות טלוויזיה שיוצרו ושודרו לראשונה לפני שנות התשעים: 1. "האסופית"; 2. "עליזה בארץ הפלאות"; 3. "שירה נסיכת הכוח"; 4. "גברת פלפלת"; 5. "הדבורה מאיה"; 6. "חבורת הצב המעופף"; וקבוצת הסדרות החדשות – קבוצה של שש סדרות טלוויזיה שיוצרו ושודרו לראשונה החל בשנת 1991: 1. "מגלים עם דורה"; 2. "משטרת האגדות"; 3. "קים פוסיבול"; 4. "בנות הפאוור פאף"; 5. "בראץ"; 6. "המופע של לולו".

כלי המחקר: כדי לבדוק אם יש סטראוטיפיים מינניים בתוכניות טלוויזיה מצוירות נעשה שימוש בטכניקת "ניתוח תוכן". את הטכניקה הזאת הגדיר לראשונה ברלסון ב-1952 "טכניקת מחקר לתיאור אובייקטיבי, שיטתי וכמותי של תוכני תקשורת גלויים" (Berelson 1952). לפי גישה אחרת ניתוח תוכן הוא לא בהכרח בכימות; הדגש הוא על טכניקה מחקרית להפקת היסקים המזהה בשיטתיות ובאובייקטיביות מאפיינים של המסרים בתוכן מסוים (Holsti 1969). את ניתוח התוכן התחלנו בהכנת מסמך ובו קריטריונים לניתוח תוכן. לאחר מכן נבחרו הסדרות ששודרו בישראל אז ומשודרות היום. הצפייה נמשכה כעשרה ימים. במהלך העבודה צפינו ב-24 פרקים, 12 פרקים של הסדרות הישנות ו-12 פרקים של הסדרות החדשות. כל פרק נצפה בנפרד, ובמהלך הצפייה הוכנסו הנתונים לטבלת אקסל שבה הקריטריונים לניתוח. כל דמות מרכזית נותחה בנפרד על פי הקריטריונים. נעשה שימוש בניתוח תוכן לפי הקריטריונים שהוזכרו בעבודות של בן דוד (2006) ושל אילון-קיפר (2001):

1. מין הדמות: זכר, נקבה.
2. שכיחות הופעתם של שני המינים: מספר הגברים לעומת מספר הנשים שמופיעים בתוכנית.
3. תפקידים ועיסוקים: סיווג המקצועות והעיסוקים לצורך קביעה וזיהוי של התפקידים המשויכים לדמויות בתוכנית וציון התפקידים השכיחים: חסרי מקצוע, נותני שירות, בעלי מקצוע ובעלי תפקידי הנהגה.
4. תכונות אישיות: נעשה שימוש בשאלון התכונות של בם (Bem 1974), שמטרתו אפיון מגדרי על פי תכונות אישיות. נבחרו עשר תכונות סטראוטיפיות, חמש מהן מוגדרות סטראוטיפ גברי (תחרותיות, אגרסיביות, כושר מנהיגות, עצמאות, אסרטיביות) וחמש מוגדרות סטראוטיפ נשי (עדינות, ביישנות, ילדותיות, ותרנות, דאגנות).
5. הופעה חיצונית. אפיוני לבוש ואביזרים המאפיינים נשים: סינר מטבח, קישוטי שיער, איפור, כלי איפור, נעליים אלגנטיות, חצאית, שמלה ותכשיטים. אפיוני לבוש ואביזרים המאפיינים גברים: חליפה, עניבה, פפיון, מגבעת, כובע, סיגר, סיגריה, מדים, סרבל ונעלי עבודה.

ניתוח סטטיסטי: הנתונים חושבו ונותחו במסד נתונים של תוכנת Microsoft Excel. בכל לוח מוצגת השוואה בין הסדרות הישנות לחדשות: למשל, דמויות ראשיות של הגיבורות בעבר והיום או דמויות ראשיות מול דמויות משניות בעבר והיום. כאשר עבור כל סדרה ניתן מדד דומיננטיות התכונה (בסולם של 1-10). לכל הנתונים הללו חושבו: ממוצע דומיננטיות התכונה בסדרות הישנות מול הסדרות החדשות – כך אפשר לראות מספרית את השינוי בתכונות הדומיננטיות. סטיית התקן של קבוצת הסדרות מאותה התקופה – כך אפשר לראות את הפיזור של ערכי הדומיננטיות בסדרות סביב הממוצע שלהם. השינוי באחוזים של דומיננטיות התכונה מול הסדרות מהתקופה שאליה ברצוננו להשוות – כך אפשר להבין את מגמת השינוי בין הזמנים.

ממצאים

1. **שאלת המחקר העיקרית:** האם יש שינויים בהצגת הדמויות הנשיות הראשיות במשך שלושים השנים האחרונות בסדרות המצוירות לילדים?

לוח 1: תכונות של הגיבורות הראשיות – השוואה בין סדרות ישנות לחדשות

תכונות סדרות ישנות:	תחרותיות	אגרסיביות	כוח מנהיגות	עצמאות	אסרטיביות	ערינות	ביישנות	ילדותיות	וחרנות	דאגנות
1	האסופית	1	1	3	1	8	8	6	6	7
	-87%	-85%	-74%	-61%	-85%	153%	182%	24%	57%	62%
2	עליזה בארץ הפלאות	3	4	2	5	6	7	7	5	8
	-61%	-38%	-74%	-35%	-85%	89%	147%	45%	30%	75%
3	שירה נסיכת הכוח	7	6	6	8	6	3	2	4	4
	-9%	-8%	-23%	4%	-40%	89%	6%	-59%	4%	8%
4	גברת פלפלת	1	2	6	8	7	4	4	6	8
	-87%	-69%	-23%	4%	-70%	121%	41%	-17%	57%	85%
5	הדבורה מאיה	2	1	4	7	7	6	7	7	7
	-74%	-85%	-49%	-9%	-85%	121%	112%	45%	83%	62%
6	חברת הצב המעופף	3	2	5	7	1	3	5	6	5
	-61%	-69%	-36%	-9%	-40%	-68%	6%	3%	57%	15%
ממוצע										
	2.83	2.67	4.17	6.33	2.17	5.83	5.17	5.17	5.67	6.50
השינוי באחוזים בהשוואה לסדרות החדשות										
	-63%	-59%	-47%	-17%	-68%	84%	82%	7%	48%	50%
סטיית תקן	2.23	1.97	1.83	1.97	1.47	2.48	2.14	1.94	1.03	1.64

המספר העליון בכל תא מייצג את מדד הדומיננטיות של התכונה (בסולם של 1-10); המספר התחתון בכל תא מייצג את השינוי באחוזים מול ממוצע דומיננטיות התכונה בסדרות החדשות (למשל: בסדרה "חבורת הצב המעופף" מדד האגרסיביות הוא 2, והוא נמוך ב-69% – מממוצע דומיננטיות האגרסיביות בסדרות החדשות 6.50).

אם נסתכל על כל הסדרות, נראה שהדמויות בסדרות החדשות הן יותר אגרסיביות מהדמויות בסדרות הישנות. * השינוי באחוזים, שהוא ממוצע התכונות בסדרות הישנות מול הסדרות החדשות, מבהיר את מגמות השינוי של התכונות השונות שמאפיינות את הדמויות בסדרות הישנות בהשוואה לדמויות בסדרות החדשות.

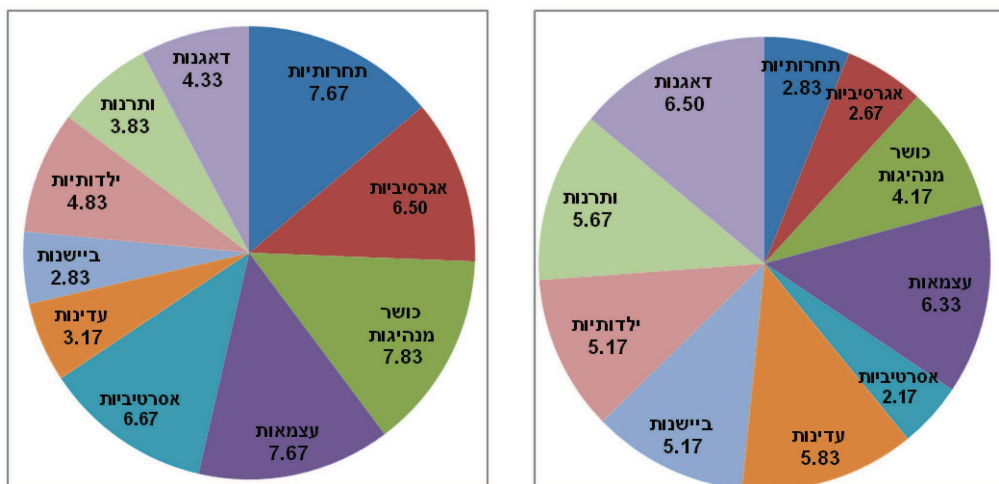
סדרות ישנות:	תכונות	תחרותיות	אגרסיביות	כשר מנהיגות	עצמאות	אסרטיביות	עדינות	ביישנות	ילדותיות	וחרנות	דאגנות
1	מגלים עם דודה	41%	88%	92%	42%	131%	-66%	-61%	-42%	6%	-8%
2	משטרת האגרות	8	7	8	9	7	3	1	3	4	3
3	קים פוסיבול	182%	163%	92%	42%	223%	-49%	-81%	-42%	-29%	-54%
4	בנות הפאור פאף	8	6	9	9	6	3	3	4	2	2
5	בראץ	182%	125%	92%	116%	42%	-49%	-42%	-23%	-65%	-69%
6	המופע של לולו	9	7	8	6	6	4	4	4	3	6
7	ממוצע	7.67	6.50	7.83	7.67	6.67	3.17	2.83	4.83	3.83	4.33
8	השינוי באחוזים בהשוואה לסדרות הישנות	171%	144%	88%	21%	208%	-46%	-45%	-6%	-32%	-33%
9	סטיית תקן	1.86	1.05	0.98	1.51	1.37	1.72	1.94	2.14	2.32	1.63

המספר העליון בכל תא מייצג את מדד הדומיננטיות של התכונה (בסולם של 1-10); המספר התחתון בכל תא מייצג את השינוי באחוזים לעומת ממוצע דומיננטיות התכונה בסדרות הישנות (למשל: בסדרה "המופע של לולו" מדד האגרסיביות הוא 8, והוא גבוה ב-200% מממוצע דומיננטיות האגרסיביות בסדרות הישנות 2.67).

אם נסתכל על כל הסדרות, נראה שהדמויות בסדרות הישנות היו פחות אגרסיביות מהדמויות בסדרות החדשות.

* השינוי באחוזים, שהוא ממוצע התכונות בסדרות הישנות מול הסדרות החדשות, מבהיר את מגמות השינוי של התכונות השונות שמאפיינות את הדמויות בסדרות הישנות בהשוואה לדמויות בסדרות החדשות.

התרשים הימני 1: תכונות המאפיינות את הדמויות הנשיות הראשיות בסדרות הישנות
התרשים השמאלי 2: תכונות המאפיינות את הדמויות הנשיות הראשיות בסדרות החדשות

ממצאי לוח 1 ומהתרשימים 1 ו-2 אפשר לראות שאכן חלו שינויים רבים בתכונות העיקריות של הדמויות הנשיות לאורך השנים. בעבר אופיינו דמויות נשים בתכונות של ביישנות ועדינות, ואילו הבנות בסדרות החדשות הן אסרטיביות, אקטיביות ועצמאיות במידה רבה מאוד. בד בבד בנות עדיין מוצגות גם כילדותיות ודאגניות. התמונה המתקבלת היום היא שילוב בין עצמאות ואסרטיביות לבין ילדותיות ודאגנות. אפשר לומר שבנות בסדרות היום מתאפיינות במגוון רחב של תכונות שהן מעין שילוב של שני עולמות התוכן: הנשי והגברי.

גם באופי הפעילויות, המשימות והמקצועות של הגיבורות בסדרות החדשות חלו שינויים: בסדרות הישנות לא הודגש מקצוען של הדמויות הנשיות, ולעתים אף לא הוגדר להן מקצוע כלשהו. לעומת זאת, מודגשים בסדרות הישנות עיסוקיהן הנשיים המסורתיים של הבנות, כגון בישול, סריגה, שירה וריקוד, ואילו הבנים מרבים לעסוק במסעות, בספורט, בציד, בלחימה ובחקלאות. ייצוגה הסטראוטיפי של האסופית מתחיל כבר בשם הסדרה, "האסופית", ומגדיר אותה כילדה שאספו מן הרחוב וזו מהות עולמה. את שמה של "גברת פלפלת" אנו כלל לא יודעים. די לנו בידיעה שהמטבח הוא עיסוקה הראשי. בסדרות החדשות חל שינוי מהותי, ולרוב הנשים הוגדרו מקצוע מדיק ותחביבים רבים שהיו קשורים בעבר לעולם הגברים. מתברר שיש עלייה חדה בכניסתן של דמויות נשיות אל "עולם הפעולות הגברי". הנשים מתוארות כעצמאיות וכמקצועיות מאוד בתחומי עיסוקיהן. זוהי מגמה חשובה להעלאת הנושא המגדרי בתהליך החברות של הילדים.

הבדלים נצפו גם בהופעה החיצונית של הדמויות הנשיות והגבריות (פריטי לבוש ואביזרי קישוט). גם בסדרות הישנות וגם בחדשות ישנה הפרדה מגדרית בין בנים לבנות, אבל בסדרות הישנות ההפרדה ברורה וחדה יותר. בסדרות הישנות הפרדה זו באה לידי ביטוי בלבוש שונה, באביזרים שונים ובהדגשת קווי מתאר גוף שונים בין הדמויות. רוב הדמויות הנשיות לבשו שמלות או חצאיות, רובן היו מאופרות ובעלות קישוטי שיער רבים, כך שלא היה אפשר להחמיץ את המסר המגדרי שהבהיר את החלוקה בין המינים. גם אצל הגברים בסדרות הישנות אנו רואים בבירור את מינה ומקצועה של הדמות: ברוב הסדרות הולבשו הגברים בחליפות, ולראש הדמות הייתה מגבעת. בפרקים רבים הולבשו הדמויות הגבריות בכגדי עבודה, כגון סרבל, מגפיים ותיק עבודה מסורתי. בסדרות החדשות אנו רואים טשטוש של ההווה המגדרית. רוב הדמויות הנשיות לובשות מכנסים וחולצה, ולמרות זאת לכל דמות התווסף אביזר נשי כמו תכשיט או אביזר שיער כדי להדגיש שהיא "אישה".

2. שאלת המחקר השנייה: האם יש הבדלים בין הסדרות הישנות לחדשות באפיון התכונות של דמויות הנשים הראשיות בהשוואה לדמויות הנשים המשניות?

לוח 2: תכונות דמויות הנשים המשניות בסדרות הישנות והחדשות

סדרות ישנות:	תחרותיות	אגרסיביות	כושר מנהיגות	עצמאות	אסרטיביות	עדינות	ביישנות	ילדותיות	וחרטות	דאגנות
1 האסופית	2	1	2	3	1	8	8	6	6	9
	-74%	-85%	-74%	-61%	-85%	153%	182%	24%	57%	108%
2 עליזה בארץ הפלאות	2	4	2	5	1	6	7	7	5	8
	-74%	-38%	-74%	-35%	-85%	89%	147%	45%	30%	85%
3 שירה נסיכת הכוח	7	5	6	7	3	7	6	2	4	6
	-9%	-23%	-23%	-9%	-55%	121%	112%	-59%	4%	38%
4 גברת פלפלת	3	2	3	8	2	6	4	4	7	6
	-61%	-69%	-62%	4%	-70%	89%	41%	-17%	83%	38%
5 הרבורה מאיה	5	4	4	7	1	7	6	8	7	6
	-35%	-38%	-49%	-9%	-85%	121%	112%	66%	83%	38%
6 חברות הצב המעופף	5	2	4	7	4	1	3	5	6	5
	-35%	-69%	-49%	-9%	-40%	-68%	6%	3%	57%	15%
ממוצע	4.00	3.00	3.50	6.17	2.00	5.83	5.67	5.33	5.83	6.67
השינוי באחוזים בהשוואה לסדרות החדשות	-48%	-54%	-55%	-20%	-70%	84%	100%	10%	52%	54%
סטיית תקן	2.00	1.55	1.52	1.83	1.26	2.48	1.86	2.16	1.17	1.51

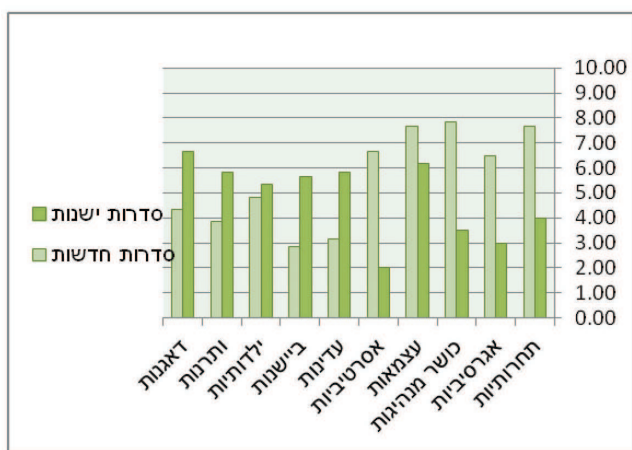
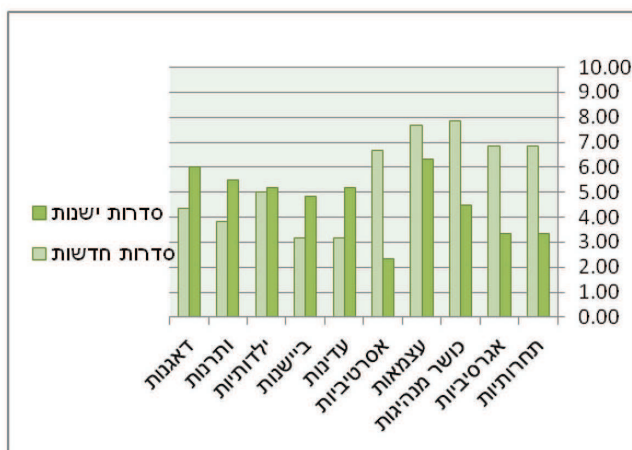
המספר העליון בכל תא מייצג את מדד הדומיננטיות של התכונה (בסולם של 1-10); המספר התחתון בכל תא מייצג את השינוי באחוזים לעומת ממוצע דומיננטיות התכונה בסדרות החדשות (למשל: בסדרה "גברת פלפלת" מדד העדינות הוא 6, והוא גבוה ב-89% מממוצע דומיננטיות העדינות בסדרות החדשות 3.17). אם נסתכל על כל הסדרות, נראה שהדמויות בסדרות החדשות הן פחות עדינות מהדמויות בסדרות הישנות. * השינוי באחוזים, שהוא ממוצע התכונות בסדרות הישנות מול הסדרות החדשות, מבהיר את מגמות השינוי של התכונות השונות שמאפיינות את הדמויות בסדרות הישנות בהשוואה לדמויות בסדרות החדשות.

סדרות ישנות:	תכונות	אגרסיביות	כוח מנהיגות	עצמאות	אסרטיביות	עדינות	ביישנות	ילדותיות	ותרנות	ראגנות
1	מגלים עם דודה	4	5	8	9	5	2	2	3	6
		0%	67%	129%	46%	150%	-66%	-65%	3%	-10%
2	משטרת האגדות	8	7	8	9	7	3	1	4	3
		100%	133%	129%	46%	250%	-49%	-82%	-31%	-55%
3	קים פוסיבול	8	6	9	9	6	3	4	2	2
		100%	100%	157%	46%	200%	-49%	-47%	-66%	-70%
4	בנות הפאנור	9	7	8	6	6	4	4	3	6
		125%	133%	129%	-3%	200%	-31%	-29%	-49%	-10%
5	בראץ	8	6	8	7	7	6	6	7	5
		100%	100%	129%	14%	250%	3%	6%	20%	-25%
6	המופע של לולו	9	8	6	6	9	1	1	1	4
		125%	167%	71%	-3%	350%	-83%	-82%	-83%	-40%
	ממוצע	7.67	6.50	7.83	7.67	6.67	3.17	2.83	3.83	4.33
	השינוי באחוזים בהשוואה לסדרות הישנות									
		92%	117%	124%	24%	233%	-46%	-50%	-9%	-35%
	סטיית תקן	1.86	1.05	0.98	1.51	1.37	1.72	1.94	2.32	1.63

המספר העליון בכל תא מייצג את מדד הדומיננטיות של התכונה (בסולם של 1-10); המספר התחתון בכל תא מייצג את השינוי באחוזים לעומת ממוצע דומיננטיות התכונה בסדרות הישנות (למשל: בסדרה "קים פוסיבול" מדד העדינות הוא 3, והוא נמוך ב-49% מממוצע דומיננטיות העדינות בסדרות הישנות 5.83). אם נסתכל על כל הסדרות, נראה שהדמויות בסדרות הישנות הן יותר עדינות מהדמויות בסדרות החדשות. * השינוי באחוזים, שהוא ממוצע התכונות בסדרות הישנות מול הסדרות החדשות, מבהיר את מגמות השינוי של התכונות השונות שמאפיינות את הדמויות בסדרות הישנות בהשוואה לדמויות בסדרות החדשות.

בתרשימים 3, 4 נערכת השוואה בין התכונות של הדמויות הנשיות הראשיות והמשניות בסדרות הישנות לעומת הסדרות החדשות.

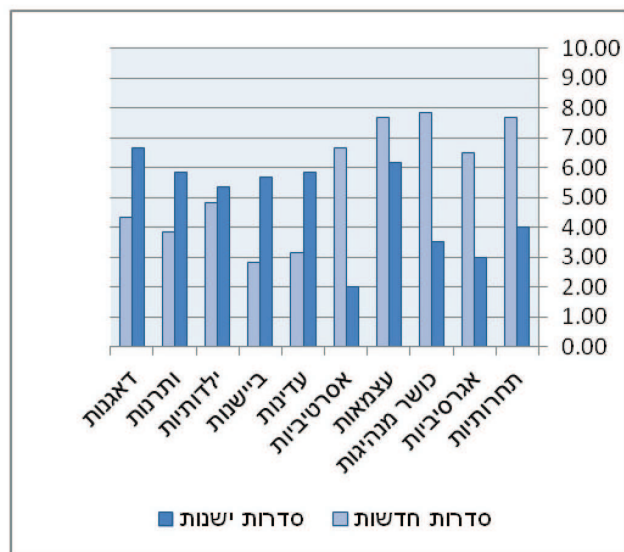
תרשים 3: התכונות של דמויות הנשים הראשיות

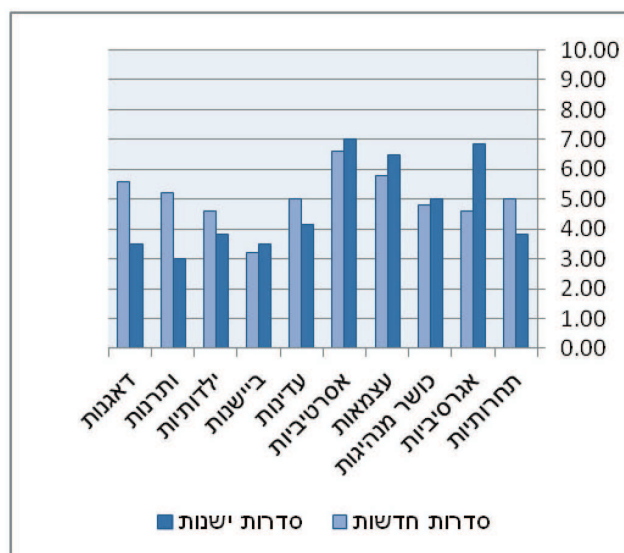
תפקידן של הדמויות המשניות הוא להאיר את הדמויות הראשיות באור חיובי. מהתרשימים 3, 4 עולה כי בסדרות הישנות הדמויות המשניות מסתמכות על הדמות הראשית, הן ביישניות ומפחדות ליזום מהלכים אקטיביים משל עצמן. נראה שהגיבורה עומדת לבדה, היא במרכז העניינים, והכול מונח על כתפיה. בסדרות החדשות הדמויות המשניות אסרטיביות יותר ואת הגיבורה הראשית מקיפה "חבורה". הדמויות הראשיות והמשניות מתקרבות זו לזו. גם הן, בדומה לגיבורות הראשיות מדגישות בסדרות החדשות תכונות של תחרותיות ועצמאות בעוד שהתכונות הקלאסיות הנשיות של עדינות, ביישנות ווטרנות מודגשות הרבה פחות. בסיכומי של דבר, הדמויות המשניות עוברות תהליך צמיחה מדמויות ביישניות ועדינות לדמויות אסרטיביות ועצמאיות יותר.

2. **שאלת המחקר השלישית:** האם יש הבדלים בין הסדרות הישנות לחדשות באפיון התכונות של דמויות הגברים המשניות בהשוואה לדמויות הנשים המשניות?

תרשים 5: תכונות המאפיינות את הדמויות הנשיות המשניות

תרשים 6: תכונות המאפיינות את הדמויות הגבריות המשניות בסדרות

מתרשימים 5 ו-6 אפשר לראות שתהליכי השינוי של דמויות הגברים והנשים פועלים בכיוונים הפוכים. דמויות הנשים המשניות מתאפיינות היום בעצמאות, באסרטיביות, במנהיגות ובתחרותיות במידה בולטת יותר, ובקרב דמויות הגברים המשניות יש עלייה בתכונות הנשיות יותר: עדינות, ותרנות, דאגנות וילדותיות. דוגמה לכך יש בסדרה "קים פוסיבול". "רון" שותפה של קים וחברה הטוב ביותר, מתואר בכל פרק כחכם, נאמן, אך פחדן עד מאוד. רון מהווה דמות נגדרת, מהססת שאינה מצטיינת באומץ לב ובעצמאות. באופן כללי, הדמיון בין התכונות של דמויות הגברים והנשים נעשה בולט, דבר שמעיד על אימוץ התכונות האנדרוגניות בקרב שני המגדרים.

דין

המחקר עוסק בקשר בין תהליכי חברות בילדות, אמצעי התקשורת ושוויון מגדרי. עלייתו של נושא השוויון בין המינים והמודעות הגוברת לתהליכי ההבניה המגדרית בחברה מוצאים את ביטויים גם בתקשורת ובסדרות טלוויזיה לילדים צעירים. תפקידי מגדר סטראוטיפיים של העבר מפנים את מקומם לתפקידים אנדרוגניים יותר, לנשים חדשות – מנהיגות, עצמאיות ואסרטיביות – ול"גברים חדשים" – רגישים, אמפתים, קשובים לזולת ולעתים גם ביישנים, נבוכים ודאגנים (שחר 2003; הולנדר 2007; אילוז 2012). שני המינים מתפקדים היום גם בתפקיד הגברי וגם בתפקיד הנשי, והגמישות התפקידית מחליפה את מקומם של הסטראוטיפים התפקידיים הנוקשים שמצאו את ביטויים בתקשורת, בסדרות המצוירות לילדים ובספרות הילדים של העבר (Shachar 2012). הבחירה לבדוק את הדמויות הנשיות בסדרות מצוירות לילדים בטווח של שלושים שנה נובעת מהשפעתם החשובה של אמצעי התקשורת על עיצוב ציפיותיהם התפקידיות ונורמות ההתנהגות של ילדים וילדות צעירים (תדהר 1997; בן דוד 2006; Lemish 2010, Shachar 2012). ממצאי המחקר אכן מאשרים את תהליכי השינוי המגדריים שמתחוללים.

שאלת המחקר העיקרית בודקת את השינויים בהצגת דמויות הנשים בסדרות המצוירות ומשווה בין סדרות ישנות לחדשות. נראה כי אכן חלו שינויים מהותיים בדמויות הנשיות. התכונות הבולטות שאפיינו דמויות נשים בעבר, כמו ביישנות, ותרנות ועדינות, הוחלפו בתכונות כמו כושר מנהיגות, תחרותיות ואסרטיביות. ממצא זה מתיישב עם המגמה של השינויים בחברה המערבית בעקבות השאיפה לשוויון מגדרי. קבוצת הנשים "גיבורות-העל" היא קבוצה בתהליך שינוי תמידי. נשים עוברות עם השנים מהרקע של הסדרות למרכז שלהן, אינן מחכות ל"מושיע" שיציל אותן מתלאות העולם, אלא מקבלות אחריות לגורלן. דרך הצגתן של הנשים כדמויות ראשיות בסדרות המצוירות היא שילוב של תכונות משני העולמות: הנשי והגברי. נשים מאופיינות היום בתכונות אנדרוגניות יותר, דבר שמצביע על התפקידים המגדריים החדשים שהאישה מקבלת על עצמה.

אנו רואים שינויים גם באופי הפעילויות, המשימות והמקצועות של הגיבורות בסדרות החדשות לעומת הסדרות הישנות. בסדרות הישנות דמות האישה מוצגת כנערה חולמנית, לא אינטליגנטית במיוחד וחסרת מקצוע. איננו יודעים מהם תחומי העניין שלה, במה היא טובה ומה היא אוהבת. בסדרות אלו נמצא הבדל מגדרי סטראוטיפי בולט: לנשים אין מקצוע, אך ברור מאוד מה מקצועם של הגברים, ובכל פרק יש דגש רב על כך. דוגמה לכך היא הסדרה "גברת פלפלת": לה אין מקצוע מוגדר, אולם בכל פרק מודגש מקצועו של בעלה, הצבע. בסדרות החדשות אנו עדים לשינוי מרחיק לכת בנושא זה. ברוב הסדרות החדשות הנשים הן בעלות מקצוע, עצמאיות, מנהיגות, הן אינן תלויות בגברים, וכולן מתוארות כאינטליגנטיות יותר מתיאורן בסדרות העבר. דוגמאות בולטות הן דורה שמקצועה חוקרת, כריס מ"משטרת האגדות" שמקצועה בלשית, והגיבורה ב"מופע של לולו" שהיא תלמידת בית ספר, אך כתחביב היא מזהירה שהיא סטנדאפיסטית. בפועל הדמויות הנשיות מאמצות תחביבים "גבריים", אך עם זאת הן לא מוותרות על התנהלות נשית. הנתון המפתיע הוא שאצל הגברים איננו עדים לשינוי פורץ דרך בתחום המקצועות. בפעולות הנחשבות "נשיות" לא נמצא כי הבנים לוקחים בעקביות חלק פעיל. כלומר השינוי בתחום זה הוא חד-צדדי: נשים מתקרבות לכיוון התפקידים הגבריים, אך ישנם תחומים שמונצחים כתפקידים נשיים וגברים כמעט שלא ממלאים אותם. עוד אנו רואים כי למרות השינוי, כאשר נשים מוצגות כחזקות ומחזקות בצעדי ענק את תכונות הגברים, האויבים או האתגרים שניצבים מולן הם לא שווים ערך לאתגרים הניצבים מול הגברים. עדיין לא נותנים לדמות הנשית את היכולת לגבור בכוחה הפיזי מול "אויב ברמה גבוהה". עוד ממצא חשוב הוא שהדמות הראשית הנשית משתנה לנגד עינינו והופכת מושא הערצה הן לבנות והן לבנים. נראה כי בסדרה "קים פוסיבול" נמצאה הנוסחה המנצחת: שילוב בין העצמת נשים באמצעות גיבורי-על ודמות חיובית שאיננה אלימה.

עוד ממצא חשוב נוגע לאפיונים המגדריים של ההופעה החיצונית של הגיבורות: אף שהן מנהיגות, תחרותיות ואסרטיביות, עדיין מודגשת נשיותן, ושפתיים, חזה, רגליים ארוכות ומותניים צרים עדיין מופיעים אצל רוב הדמויות הראשיות. דמויות דמיוניות כמו "בנות הפאוור פאף", שיוצרו בניסוי במעבדה, אינן בעלות קווים נשיים, אך הן בכל זאת לובשות שמלה ויש להן אביזרים נשיים אחרים. בסדרות החדשות אנו רואים טשטוש יחסי של ההווה המגדרית. דמויות הנשים הראשיות לובשות מכנסיים וחולצה וממעטות באביזרי קישוט בהשוואה לסדרות הישנות. דוגמה טובה לכך היא דורה. דורה מטיילת בהרפתקאותיה בנעלי ספורט, חולצה סגולה ומכנסיים קצרים, אך על ידה היא עונדת צמיד. דוגמה אחרת היא "משטרת האגדות": כריס היא בלשית מיומנת, טובה במקצועה ושווה לשאר הבנים שאיתה במחלקה. כמוהם היא לובשת חליפת בלשים, אולם אצלה הדגישו את החזה כדי להראות ולסמן לצופים את מינה. עם זאת, אפשר לראות שעדיין יש סדרות כמו "בראץ'", שבהן הבנות עוסקות בעקביות במראה החיצוני שלהן

ומנצלות אותו לטובתן. חלק מגיבורות־העל החדשות נאבקות ברשעים לא בנעלי ספורט נוחות, אלא בנעלי עקב. אצל הדמויות הגבריות אנו רואים תהליך דומה. בסדרות הישנות מדגשים מאוד את מקצועו של הגבר על ידי סימנים חיצוניים וסימנים המעידים על יוקרה, כגון עניבה, מגבעת ותיק עבודה. לעומת זאת בסדרות החדשות נתקלים בהרבה פחות סימנים גבריים מובהקים אצל דמויות גברים. רואים פחות בגדי עבודה וסרבליים ויותר "בגדים רגילים", ששאולים מהמציאות של שני המגדרים.

הממצאים מלמדים שמיתוס היופי מלווה את שני המגדרים גם במציאות החדשה של ימינו, שבה חלק גדול מהסטראוטיפים המינניים איבד את השפעתו. אולם אף על פי שגברים ונשים ממלאים היום את אותם תפקידים, האישה חייבת להיות תמיד מטופחת ויפה, בנוסף להיותה מוכשרת ומקצוענית. להופעה החיצונית של הגיבורות עדיין יש משקל גם בסדרות לילדים, והדבר מעיד שהיופי והטיפוח הם "תנאי" להתקדמות האישה בכל המקצועות, ובעיקר במקצועות הגבריים (וולף 2004).

שאלת המחקר השנייה משווה בין הסדרות הישנות לחדשות בתכונות של **דמויות הנשים הראשיות** ו**דמויות הנשים המשניות**. הדמויות המשניות הן דמויות שמאירות ומבליטות את הדמויות הראשיות. בסדרות הישנות הדמויות המשניות ביישניות, מפחדות להביע את דעתן וליזום פעולות משל עצמן, והן מסתמכות על הדמות הראשית. נראה כי הגיבורה היא במרכז העניינים, וכל ההתנהלות תלויה בה. בסדרות החדשות הדמויות המשניות הן אסרטיביות ויזומות, הן מספקות תמיכה לדמות הראשית ועמה יחד מתמודדות עם המכשולים.

שאלת המחקר השלישית בודקת את התכונות של **דמויות הנשים המשניות** לעומת תכונות **דמויות הגברים המשניות** בסדרות הישנות והחדשות. דמויות הגברים המשניות בסדרות העבר הן אגרסיביות, עצמאיות ואסרטיביות, ואילו תכונות כמו ותרנות וביישנות מופיעות אצלם במידה מועטה ביותר. בסדרות החדשות, לעומת זאת, התכונות שנחשבו בעבר לנשיות, כגון דאגנות וביישנות, מופיעות במידה רבה יותר אצל דמויות הגברים המשניות. גברים מופיעים כיום כרגישים, חוששים ואפילו לעיתים פחדנים. דמויות הנשים המשניות, שבסדרות הישנות אופיינו כעדינות, ביישניות, ותרניות ודאגניות, עברו מהפך בסדרות החדשות, והיום הן תחרותיות, אגרסיביות, בעלות כושר מנהיגות ואסרטיביות. מגמה חיובית זו מלמדת שגם דמויות המשנה הנשיות, כמו הגיבורות הראשיות, משתנות ומאמצות לעצמן את התכונות הנחשבות גבריות.

סיכום

המחקר מעמיק את הידע שלנו על השינויים המגדריים שמתחוללים בחברה ומשתקפים גם בסדרות המצוירות לילדים. הרעיונות הפמיניסטיים חודרים לא רק לספרות הילדים (ברוך

2006; בן דוד 2006), אלא גם לסדרות המצוירות, בדמותן של גיבורות שהופכות מיפהפיות פאסיביות של העבר לגיבורות-על כל יכולות של ההווה. יש בכך תרומה חשובה מאוד לתהליכי החברות של ילדים צעירים ולעיצובם כבוגרים בעלי תפיסות תפקיד שוויוניות. יש לקוות שבעשור הבא נראה שינויים גם בדמותם של הגברים. השינוי מחלחל לאט, אבל בסופו של דבר נגיע למצב של שוויון הזדמנויות ובחירות של שני המינים, בסדרות הטלוויזיה וגם במציאות חיינו. במחקר שלפנינו נבדקו בעיקר נשים כדמויות נשיות ומשניות. חשוב לבדוק במחקר-המשך את שני המגדרים ולבחון את תהליכי השינוי ששני המינים עוברים במשך שלושים שנה בסדרות המצוירות לילדים. עוד חשוב לבחון את המסר, הערכים והנורמות התרבותיות שמשרות הסדרות לילדים. רצוי גם לפתח מיומנויות של צפייה ביקורתית בקרב הילדים (בתיווך מערכת החינוך), ולהדריך הורים להנחות את ילדיהם לצפייה ביקורתית.

מקורות

- אילוז, א' (2012). **גאולת הנפש המודרנית: פסיכולוגיה, רגשות ועזרה עצמית**, תל אביב: קו אדום כהה, הקיבוץ המאוחד.
- אילון-קיפר, א' (2001). האם קיימים סטריאוטיפים מיניים בסרטים מצוירים בטלוויזיה לגיל הרך, עבודה לשם קבלת תואר מוסמך, אוניברסיטת בר אילן.
- איילון, ח' (1995). בבואה של העתיד: היבטים כלכליים של שאיפות בנים ובנות בתחום התעסוקה, בתוך נ' סגן (עורכת), **מצא מין את שוויונו: מקראה לעובדי הוראה**, ירושלים: משרד החינוך, התרבות והספורט, עמ' 205-213.
- באטלר, ג' (2001). **קוויר באופן ביקורתי** (תרגום ד' רז), תל אביב: רסלינג.
- בן דוד, י' (2006). הקשר בין מגדר להזדהות עם דמויות טלוויזיוניות בקרב ילדים בגיל טרום ההתבגרות, עבודה לשם קבלת תואר מוסמך, אוניברסיטת בר אילן.
- בן צבי-מאיר, ש' (1976). הבת בחינוך הפורמלי, **עיונים בחינוך** 12, ספטמבר 1976, אוניברסיטת חיפה.
- בן צבי-מאיר, ש', הרץ-לזרוביץ, ר', ספר, מ' (1990). מורים ופרחי הוראה – על סיווג בנים ובנות כתלמידים בולטים. **עיונים בחינוך** 53-54 (תש"ן) 71-88, אוניברסיטת חיפה.
- בן צבי-מאיר, ש' (2000). **מגדר וחינוך: לשיעור "סוגיות מגדר (ג'נדר) בחינוך"**, חיפה: אוניברסיטת חיפה, הפקולטה לחינוך, המגמה לניהול ולפיתוח מערכות חינוך.
- בן צבי-מאיר, ש' (2005). **מגדר וחינוך: לשיעור "סוגיות מגדר (ג'נדר) בחינוך"**, חיפה: אוניברסיטת חיפה, הפקולטה לחינוך, המגמה לניהול ולפיתוח מערכות חינוך.
- ברוך, מ' (1994). ספרות פמיניסטית לילדים, **ספרות ילדים ונוער**, חוברת ג-ד, ירושלים: משרד החינוך התרבות והספורט, המדור לספרות ילדים, עמ' 59-64.
- ברוך, מ' (עורכת) (2004). **אל תנשקי את הצפרדע: סיפורים פמיניסטים לילדים ולהורים**, תל אביב: משכל.
- ברוך, מ' (עורכת) (2006). **הם חיים בעושר ואושר: תיאוריות חדשות בחקר המעשייה**, בני ברק: ספרית פועלים.

הולנדר, ע' (2007). הגבר הישראלי החדש: שינויים בהבניות של גבריות בראייה בין דורית, עבודה לשם קבלת תואר דוקטור, המחלקה לסוציולוגיה ואנתרופולוגיה, אוניברסיטת בר אילן.

הרצוג, ח' (2006). **נשים בפוליטיקה ופוליטיקה של נשים**, בתוך ד' יזרעאלי, א' פרידמן, ה' דהן-כלב, ח' הרצוג, מ' חסן, ח' נוה וס' פוגל-ביז'אוי, מין מגדר, פוליטיקה, תל אביב: הקיבוץ המאוחד, עמ' 307-356.

וולף, נ' (2004). **מיתוס היופי: על השימוש בייצוגים של יופי נגד נשים**, תל אביב: הקיבוץ המאוחד, עמ' 18-59.

כץ-אופנהיימר, ר' (2001). **חיברות מילדות לבגרות**, תל אביב: מעלות.

למיש, ד' ות' ליבס (1999). **ילדים ובני נוער בסביבה התקשורתית המשתנה של ישראל**, ירושלים: המכון לחקר הטיפוח בחינוך.

מלאך-פיינס, א' (1997). **פסיכולוגיה של המינים**, תל אביב: האוניברסיטה הפתוחה.

משונים, ג' (1997). **סוציולוגיה** (תרגום שדה), תל אביב: האוניברסיטה הפתוחה.

פלנדרה, נ' (2008). ייצוגי "נשיות" ו"גבריות" במשחקי מחשב מסוג פעולה/הרפתקה תמורות בעשור האחרון, עבודה לשם קבלת תואר מוסמך, אוניברסיטת בן גוריון בנגב.

פרידמן, א' (1999). על פמיניזם, נשיות וכוח של נשים בישראל, בתוך ד' יזרעאלי, א' פרידמן, ה' דהן-כלב, ח' הרצוג, מ' חסן, ח' נוה וס' פוגל-ביז'אוי, **מין מגדר, פוליטיקה**, תל אביב: הקיבוץ המאוחד, עמ' 19-48.

רוזין, ט' (2000). **מה זה בכלל פמיניזם**, תל אביב: זמורה ביתן.

רפפורט, ג' (1996). מה נותר מן הטענות שישנם הבדלים מולדים בין המינים, בתוך נ' סגן (עורכת), **מצא מין את שוויונו: מקראה לעובדי הוראה**, ירושלים: משרד החינוך, התרבות והספורט, עמ' 17-24.

שחר, ר', ש' קרקו וט' בן ארצי (2002). הבניית המגדר בחברה הישראלית באמצעות ספרי ילדים וספרי קריאה, **החינוך וסביבו**, כ"ד: 137-164.

שחר, ר' (2003). אפיוני גברים שבחרו במקצועות נשיים: הסיבות לבחירה והשפעתן על שביעות רצונם, **החינוך וסביבו**, כ"ה: 231-258.

תדהר, ח' (1997). ציוני דרך בהתפתחות הטלוויזיה החינוכית, ירושלים: משרד החינוך והתרבות, הטלוויזיה החינוכית הישראלית.

- Baker, K., & Raney, A. A. (2007). Equally Super: Gender-Role Stereotyping of Superheroes in Children's Animated Programs. *Mass Communication & Society*, 10(1), pp. 25-41.
- Banet-Weiser, S. (2004). Girls Rule!: Gender, Feminism and Nickelodeon, *Critical Studies in Media Communication*, 21(2), pp. 119-139.
- Bem, S. L. (1974). The Measurement of Psychological Androgyny, *Journal of Consulting and Clinical Psychology*, 42, pp. 155-162.
- Berelson, B. (1952). *Content Analysis in Communications Research*, New York: Free Press.
- Calvert, S. L., J. A. Kotler, S. M. Zehnder & E. M. Shockey (2003). Gender Stereotyping in Children's Reports about Educational and Informational Television Programs, *Media Psychology*, 5(2), pp. 139-162.
- Cook, J. & W. Main (2008). What is a Princess?: Developing an Animated TV program for Small Girls, *Australian Feminist Studies*, 23(57), pp. 401-441.
- Holsti, O. R. (1969). *Content Analysis of the Social Sciences and Humanities*, Reading Mass.: Addison-Westley.

- Holub, S. C., M. S. Tisak & D. Mollins (2008). Gender Differences in Children's Hero Attributions: Personal Hero Choices and Evaluations of Typical Male and Female Heroes, *Sex Roles*, 58 (7/8), pp. 567-578.
- Lemish, D. (2007). *Children and Television: A Global Perspective*, Oxford: Blackwell.
- Lemish, D. (2010). *Screening Gender on Children's Television: The Views of Producers around the World*, London: Routledge.
- Lorber, J. (1994). *Paradoxes of Gender*, New Haven and London: Yale University Press.
- O'reilly, J. D. (2005). The Wonder Woman Precedent: Female (Super) Heroism on Trial, *Journal of American Culture*, 28 (3), pp. 273-283.
- Shachar, R. (2012). Structuring of Gender in Israeli Society through Children's Reading and Textbooks: Where is Mom's Apron? *Journal of Research in Childhood Education*, 26 (3), pp. 249-263.

rinasha@macam.ac.il

taltzur86@gmail.com